

MADÁCH KORTÁRS OLVASATAI A TEHETSÉGGONDOZÁSBAN

Egyre kevesebb szó esik a romániai magyar tehetséggondozás hazai lehetőségeiről, pedig állami forrásból az utóbbi években jelentős előrelépések történtek olyan ösztöndíj-programok bevezetésével, amelyek az országos és nemzetközi versenyek résztvevőit hozzák helyzetbe. Mert Románia a tehetséggondozást elsősorban egy nagyon kiterjedt, talán túlméretezett versenykalendárium teljesítésével képzelel el, a minisztérium által finanszírozott versenyeknek nemcsak a szervezési költségeire van gondja, hanem a résztvevők díjazására és egy éven át utalt havi ösztöndíjaira is. Eköré szerveződnek olyan programok, intézmények és juttatások, amelyek szintén a tehetséggondozást szolgálják. A felkészítő tanárok érdemfokozataiban, tehát javadalmazásuk, értékelésük szempontrendszerében, egy jobb álláshoz való jutásuk esélyének növelésében is jelentős számú pontot hozhatnak a versenyeken szerzett díjak, kvalifikációk. A tehetséggondozás megyei központjainak tevékenysége is leginkább a versenyekre való felkészítésre koncentrál, a központokban dolgozó szaktanárok a legkiválóbbak közül valók, a nemzetközi versenyekre való felkészülés pedig az országos tantárgyversenyek díjazottjai számára létrehozott ún. országos válogatott keretén belül történik, szintén szaktanári irányítással, kiemelt finanszírozással. A versenykalendárium kategóriái csúcán a nemzetközi olimpiák állnak, közöttük az Apáczai Csere János nemzetközi magyar nyelv, irodalom és kultúra tantárgyverseny, melynek szervezését, a nyertes diákoknak, felkészítőiknek és intézményeiknek egy elegáns gálán való bőkezű díjazását és ösztöndíj-programját szintén a romániai Oktatási Minisztérium finanszírozza.

Olimpikonnak lenni Erdélyben státus, létminőség, mi-tudat, az össze- és főképp a valahová tartozás archetípusa, a mai magyartanár-, író-, újságíró-, művészgenerációk közös nevezője, olyan erős gyermekkori élmény, ami egyszerre köt össze bennünket és különböztet meg mindenki mástól, aki ebben nem vett részt. Az országos olimpiát, melyet a 90-es évek eleje óta Mikes Kelemen magyar nyelv és irodalom tantárgyversenynek hívhatunk, megkoronázza a Apáczai nevét viselő nemzetközi szakasz, ahová az országos verseny díjazottjait hívják meg. A tematika évente újul

meg, a résztvevő országok tanterveinek közös nevezői alapján. A verseny tehát elsőszámú prioritás az erdélyi – romániai – magyar oktatás számára, színvonalas tehetséggondozó műhely, itt találkoznak magyarországi, kárpátaljai, felvidéki és vajdasági társaikkal az erdélyi irodalomkedvelő tehetségek. A nemzetközi magyar szintagma ugyanazt jelenti Bukarestben, mint Budapesten a *Kárpát-medencei*, egyszóval magyar. Egyetemesen magyar.

Éppen úgy, mint Madách *Tragédiája* vagy Madách embere. A temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház társulata 2020-ban színre vitte *Az ember tragédiáját* Silviu Purcărete rendezésében. A híres román rendező karakteres, kortárs újragondolását¹ erősíti az előadás dramaturgia, Visky András is. A nemzetközi stáb és az egyetemesen emberi téma határozhatta meg a döntést, hogy a színház éppen ezt az előadását mutatta meg a bukaresti közönségnek a Magyar Színházi Szövetség által szervezett Bukfeszten. Az erős vizuális eszközökkel élő előadást a román feliratozás teszi befogadhatóvá a bukaresti közönség számára. A nézőteret főképp a magyar kultúra iránt érdeklődő román értelmiségiek töltik meg. A rendhagyó előadásról, a pandémiás időszak próbafolyamatairól, a Purcăretevel való közös munkáról, Madách filozófiai mélységeiről folytatott végtelen beszélgetéseikről írt – művészien fotózott és rajzolt – háromnyelvű könyvet² mutatta be éppen Visky András a bukaresti Operában, amikor a két történet összeért: ekkor vettem fel, hogy vigyük el a versenyt Temesvárra³, mutassuk meg ezeknek a fiataloknak az előadást, és hozzuk őket a témával abba a helyzetbe, hogy a centenárium kapcsán Madách kortárs értelmezéséről gondolkodhassanak. Az előadás kétségtelenül erős élmény, a kísérllet azonban talán több lehet, mint pusztá provokáció.

Szeretném hinni, hogy a színház és iskola kapcsolata túlmutat azon, hogy az iskola hány diákbérletet köteles eladni a színháznak, s a diáknak hány kötelező olvasmány színpadi változatát illik megnézni. Érdeemes volna beszélni arról, hogy hogyan hat a színház, a kötelező olvasmány kortárs olvasata a diákok (egy rétegének) irodalomfelfogására, mit ad hozzá az élmény az olvasathoz, mitől hihetetlenül népszerű ma is a tragédia ennek a generációnak a körében.

¹ Az előadásról: <https://www.tm-t.ro/az-ember-tragediaja-hu> [2024. 04. 22.]

² *Az ember tragédiája*. Szerk. Visky András. Koinónia Kiadó, Kolozsvár

³ A versenyről, a felhívásról, tematikáról és a tétélekről bővebben: <http://www.bartok.ro/apaczai/verseny/> [2024. 04. 22.]

A verseny ünnepélyes megnyitója után közvetlenül színházba invitáljuk a résztvevőket. A rendhagyó, arényszerű nézőtérén, testközelből látott, mégis monumentális, tablószerű képekkel kínálja meg az előadás a nézőit. „*Purcärete a Tragédia jeleneteit egy pár túsarkú, vérvörös női cipővel fűzi össze. Ez a fakó, testszínű öszképből kiragyogó tárgy mint valami láncszem kapcsolja össze a fragmentumokat, a néző narrációigényét is kielégítve szemérmesen és szellemesen*”⁴.

Éva piros stilettoja aztán átsétál a versenyzők dolgozataiba. A IX–X. osztályosok *Madách Évái* címmel írnak másnap értekezést a dráma néhány szövegrészletéből és Mátyus Melinda értelmezéséből kiindulva: „*Éva... öntudatlan, érzelmi lény, jobbára a felszínen mozog, a gyönyör és a jóság jut neki a szétsztható javakból, legjobb esetben dekoráció lehet Ádám galériáján. Madách állandó háttér szerepre ítéli. Lételeme az alkalmazkodás, anyaghoz, korhoz kötöttség, személyisége jelenetről jelenetre változik. Míg Ádám és Lucifer egyenrangú félként küzdenek, Éva mindig az együgyű harmadik, a magasröptű vitákhoz nincsen nyelve. Terhessége megmenti ugyan Ádámot az öngyilkosságtól, [...] de az anyaság is kizárólag a test és anyag dimenziójában marad*”⁵. A XI–XII. osztályosok pedig *Lucifer alakja Madách teremtéstörténetében* címmel értekeznek olvasmányélményeikről Visky András értelmezésére reflektálva: „*Lucifer a felvilágosodás terméke és már nem keresztény ördög, amennyiben radikálisan kilép a keresztény érvelésrendszerből, és a szekularizáció elkerülhetetlenségével szembesíti Istent. De azt is belátja, hogy az ember homo religiosus marad, amíg él, így az istenbit helyébe a tudományvallásnak kell lépnie. A diktatúrák strukturálisan a legvallásosabb korok, Isten trónfosztása és száműzése is alapvetően vallásos tett, és annak a hatalmi szorongásnak a beismerése, hogy a száműzött bizonyosan vissza fog térni, és ítélni fog eleveneket és holtakat. [...] Lucifer világa – talán Madách szerint is – a tudományvallás: modernista kísérlet, ami a materialista dialektikát alapozza meg, a szükséges antagonizmusok pusztító ideológiáját*”⁶.

A dolgozatok azt mutatják, milyen sikeresen támasztja meg az olvasmányélményt az előadás, főképp, hogy az előttük levő drámarészletek és értelmezések visszautalnak az esti élményre. Az örök emberiről, Istenről, a teremtésről és Lu-

⁴ Visky András: *Az ember tragédiája mint theatrum theologicum* (A dramaturg naplója). In *Az ember tragédiája*. Szerk. Visky András. Koinónia Kiadó, Kolozsvár.

⁵ Mátyus Melinda: *A temesvári tragédia*. In *Az ember tragédiája*. Szerk. Visky András. Koinónia Kiadó, Kolozsvár.

⁶ Visky András i. m.

ciferről úgy kezdenek el gondolkodni, hogy mélyfúrásokat végeznek a szövegben, s közben nemcsak Madách dilemmái, hanem saját sorsuk értelmezése is célja az írásnak. Vizsgálat tárgya lesz a nő és férfi, az emberi és transzcendens, az öntudatlan ember és a gondolkodó viszonya.

Madách korában az egyik legbátrabb gesztus volt Lucifer figuráját a racionalitás köré formálni, feladni az évszázados klisé a főgonosz alakjáról, s megteremteni egy olyan ördögi figurát, aki a teremő erő rangjára tör pusztán azzal, hogy összefüggéseket teremt és kíméletlenül feltárja az igazságot. Purcárete provokatőr, Lucifer figuráját három ördögi lény között osztja fel, a szentháromság ellenpólusát teremti meg.

Hogy miben más a kortárs előadás a klasszikustól, miben kevesebb, s miben több a színpadi megfogalmazás az írott műnél – erről beszélgetünk a dolgozatok értékelése után. Ekkor vallom be nekik, hogy én magam is provokálni szándékoztam őket, megkínálni őket egy olyan kulturális élménnyel, mely az emberi létünk-ről való gondolkodás összemosódó rétegeinek felfejtését igényli: Mátyus Melinda rétege alatt Purcárete rétegét, Visky rétegét, Madách rétegét el egészen a bibliai történetig. S ezek felfejtése közben újabb rétegeket képeznek saját olvasataik. „Hátározottan valamilyen”-nek nevezik az előadást, azt nem mondják ki, hogy tetszett, mert „az előadás nem a tetszés révén hat”. De mondják, napok óta gondolkodnak rajta, ott moco-rog bennük az élmény, nagyon erőteljes a képekre való emlékezésük, mert nagyon erős képeket láttak. Azon gondolkodom, megragadható-e a pillanat, amikor formálódni kezd egy másfajta tetszés. Arról beszélünk, mit tett hozzá a műről való gondolkodásukhoz az, amit az iskolában tanultak, és az, amit itt tapasztaltak vagy amit a felkészülés során olvastak, hogy milyen a színházzal való viszonyuk. A megismerés folyamatáról, ami a „tudom”-ból indul az „érezem” felé, amit persze sokkal nehezebb szavakban megfogalmazni, különösen úgy, hogy egy mű világához egyre több tapasztalati szál köti a befogadót. Erről az egyetemesen emberiről kell most nekik gondolkodni, mert képek moco-rognak a fejükben, s nem hagyják nyugodni őket. A beszélgetés spontán, de egyre hosszabbra nyúlik, többen menet közben csatlakoznak, az idő már rég megszűnt körülöttünk, amikor a szervezők technikai közleménye véget vet a gyülekezésnek. Az élményeknek ez a lecsapódása lesz a versenynek az igazi hozadéka, visszajelzés arról, hogy a provokáció elérte célját: az évszázadokon átnyúló örök emberiről való gondolkodás, a klasszikus szöveg kortárs újrafogalmazásai műértelmező

gondolkodásra, saját olvasatra ösztönöznek fiatalokat, mások olvasatai iránt is nyitottabbá válnak, s a műhöz való kötődésük nem csupán ismereti szinten mélyül el, hanem az átélt élményben is.

A záróünnepségén felidézzük, mennyire meghatározóak az olimpián átélt élmények, milyen fontos az itt szerzett kapcsolati tőke, s a mélyen belénk égő érzések. Szó esik az értelmiségi lét ismérveiről, a gondolkodás szabadságáról, s arról, hogy az irodalomtanítás lényege sokkal inkább a szövegekről, a befogadói élményekről való gondolkodás, mint hogy elsajátítsuk azt, amit mások szerint gondolnunk kellene az irodalmi szövegekről. Kis erdélyi irodalomtanítási credo.

*A temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház
Tragédia-előadásának plakátja⁷*

⁷ Forrás: A színház honlapja = <https://www.tm-t.ro/az-ember-tragedijaja-hu> [2024. 04. 23.]